

A "SZÍNHÁZRENDEZŐ" FOGALMÁNAK, HIVATÁSÁNAK, LEHETŐSÉGEINEK ÁTALAKULÁSA AZ ELMÚLT 35 ESZTENDŐBEN - EGY GYAKORLÓ SZÍNHÁZRENDEZŐ MEGJEGYZÉSEI

THE CHANGES OF THE PROFESSION OF THE HUNGARIAN "THEATRE-DIRECTORS" DURING THE LAST 35 YEARS - THE COMMENTS OF A PRACTICING THEATRE-DIRECTOR

Bodolay Géza ¹

¹ Babes-Bolyai Tudományegyetem, Színház és Film Kar, Kolozsvár, Románia

² Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest, Magyarország

Kulcsszavak:

színház
rendező
direktor
színész-rendező

Keywords:

theatre
director
manager
actor-director

Cikktörténet:

Beérkezett 2018. október 20.
Átdolgozva 2019. március 11.
Elfogadva 2019. március 18..

Összefoglalás

Mikor elkezdtek, az országban talán egyetlen Színház volt színművész-igazgató kezében: a Vidám Színpad. Igazgatója nem rendezett, hanem inkább főszerepelt színháza előadásait. Mára ez az arány valójában fordított: mindössze néhány színház maradt a diplomás rendezők kezében. Ennek a sajátos honi folyamatnak az összefüggéseiről szól az előadás.

Nem egy PhD tulajdonos filosz, hanem egy igen korai DLA-t kiharcoló színházrendező beszél, élve a konferencia főcímével: határtalanul. - Ugyanakkor azt remélem, hogy a felvetett kérdések utóbb megihletik a hivatásos színháztudósokat is, akik egyszer pontos és hiteles rajzát adhatják majd:

Hogyan történhetett meg ez a félreértés-sorozat a földrajzi Európa kellős közepén. A félreértés kettős: hogyan hihettük mestereink nyomában, hogy színházmeghatározó rendezőkké váltunk a diplománktól, – s hogyan hihettük színészek, hogy ők rendezővé válnak attól a kétségtelen ténytől, hogy láttak ilyeneket színpadi tevékenységük közben.

Abstract

As we did begin in the orwellian 1984 - there was only one theatre in Budapest in the hand of an actor, who did not direct on stage, but played rather the main parts in his performances.

Since then the situation became fast the opposite: there remained just a few Hungarian theatres in the hands of professional theatre-directors with this kind of diploma.

Why could not we protect ourselves? How could this misunderstanding come to existence in the middle of Europe?

The misunderstanding is double: How could we believe, that we became stage-directors by getting a diploma from the University, and how could so many actors come on the idea: they can direct, just because they have seen directors at theatre-work.

¹ Kapcsolattartó szerző. Tel.:
E-mail cím: bodolay@bodolay.hu

Mindig határtalanul vonzott a kívülállás lehetősége: a kísértés már bölcsészettudományos képzésem során utolért: mindent másképp csinálni, mint az az elvárás lenne.

A DLA-dolgozatom mottója így hangzott: "Íme a disszertációm, / Ez a második sora" - ... József Attila és Petőfi olykor pimasz költői alapállásának epigonjaként soha nem gondoltam, hogy bármely Intézményt, Testületet, satöbbit komolyan lehetne/kellene venni.

Bizonyos vagyok benne, hogy az említett két költő semmiféle hasonló tudományos konferencián nem vett volna részt, végleg nem a művészetük vagy annak problémáinak valamiféle elemzésével.

Mesterem: Ádám Ottó sem tett hasonlót soha - és hosszan lehetne most sorolni a kiváló rendező-elődöket és akár kortársakat, akik - különféle okokból tán - de soha nem szólalnának fel egy ilyen komoly fórum előtt.

Hogy most mégis megteszem, annak fő oka nem a pontszámokkal méregető neóegyetemi ún. "szcientometriás" rendszerünk, hanem a vágy, hogy immár összeszerkesszem, amit a címben megjelölt témámról gondolok.

Mikor 1980 januárjában a Színház- és Filmművészeti Főiskola (akkor még "a" Főiskola) majd utóbb "egyetem" rendezői szakára felvettek (a már említett Ádám Ottó osztályába), fél évvel járt előttünk Vámos László osztálya nyolc hallgatóval, mi négyen voltunk, s felettünk Zsámbéki Gábor első "posztgraduális" osztálya szintén négy - színészből rendezővé képződő hallgatóval, tehát összesen $8+4+4 =$ tizenhatan! Utólag elég soknak tűnik, másrészt az akkori centralizált színházi erőterben fel sem fogtuk:

1. Elképesztő privilégium, hogy elhithetjük magunkkal: MI "színházrendezők" leszünk.
2. Föl sem merülhet, hogy ha eljutunk a diplománkig, akkor nem jutunk ki a felnőtt színházak játszóterére. Ezeket később kezdték "kőszínházként" emlegetni. Mindez számunkra természetes volt.

Igaz, hogy két társunkat már az elején kiostálták, de e tetteknek volt értelmezhető oka.

S lám, a négy posztgraduális MSZMP-tag színész-rendező kivétel nélkül főrendezőként vagy igazgatóként kezdetett: Korcsmáros György, Emőd György, Vas Zoltán Iván és Szegvári Menyhért (Zsámbéki Gábor osztálya tehát).

Most felsorolhatnám még a Vámos-osztály hallgatóinak sorsát: ki hogyan került lassan a pálya mellé - legtovább Csizmadia Tibor jutott, aki az egri színház igazgatója volt egy évtizedig, ahogy magam ugyanakkoriban Kecskemété 1998-tól 2008-ig.

Nem a saját hőstetteinkről akarok ezúttal laudációt avagy nekrológot írni, hanem az elmúlt 35 esztendőnk némely összefüggését kívánnám megvilágítani.

A nyolcvanas évek közepén már javában virágzott az a neóneó "avantgard" (legalábbis a képzőművészetben, a zenében és az irodalomban) amelyik világlátásában és vágyaiban felnőtt és magától értető folytatásának tekintette magát az éppen idén félévszázados "68-as" farmernadrágos-utcaköves lázadóknak: Varsótól Prágán át Párizsig.

És jóllehet igaza volt Zsámbékinak, mikor nyugdíjba vonulása alkalmából évtizedekkel később egy interjúban főcímmé tett mondatában kimondta: "A rendezők jobban utálják egymást, mint a primadonnák"² - mégis volt akkoriban egy - a többségünkre érvényes - közös vágy: a Brustein-féle lázadás színházának (Theatre of the Revolt)³ szellemében alkotni valamit.

Egy olyan színházban, ahol nem kérdés: az igazi és meghatározó alkotó, a színház teremtő ereje maga a Rendező, akinek ekkortájt már jó nagy betűkkel, a legnagyobb méretben írták ki a nevét a plakátok aljára. (Zárójelben azért megjegyzem, hogy én - természetesen álszerénységből - de mindig ragaszkodtam ahhoz, hogy a színészekkel *azonos* méretben szerepeljek a több, mint 100 előadásunk feliratozásakor. Ezzel a gesztussal persze csak a többi rendezőt és – amíg voltak – az igazgatóimat óhajtottam bosszantani, ahogy a nevem 19. századi rövidített formájával szintén.)

Legjobb előadásaink megfeleltek a korszak egyik konceptuális főművésze, Erdély Miklós deklarált szövegének, miszerint: "A Művészet célja zavart kelteni"⁴. Később Mira János díszlettervező barátom sokszor parafrázálta a híres Rimbaud-féle kijelentést is: "Modernnek kell lenni - fenekestül".

A színészek fő célja ugyanakkor nyilván nem a zavar keltése. A színésznek normális célja, hogy: tessék. - Tessék, (vagy tessék) az Ő kis Közönségének, ahogy ezt Fedák Sári már a két háború között folyamatosan (és általában nagy sikerrel) hirdette, ahol érte.⁵

² Interjú Zsámbéki Gáborral, - Kovács Bálint: A rendezők jobban utálják egymást, mint a primadonnák - Zsámbéki Gábor.
<http://www.kultura.hu/rendezok-jobban-utaljak>

³ Robert Brustein: The Theatre of the Revolt - Boston, 1962. - A lázadás színháza, Európa Könyvkiadó, Bp. 1982. Fordította: Földényi F. László

⁴ Erdély Miklóst egyszer már a Felvidéken is idéztem: <https://uj szo.com/kultura/ne-a-tukrod-atkoz d>

⁵ Kellér Andor: A bal négyes páholy, Magvető Zsebkönyvtár, Budapest, 1960.

Mikor saját régebbi feljegyzéseimhez fordultam, rá kellett jönnöm, hogy mindenképpen “színháztörténetivé” válok, ugyanis az első, indulat-szülte szöveg immár éppen tíz esztendő. Ezt mindössze néhány ember olvasta akkor.

Mikor a színházi alaphelyzet hirtelen és érzékelhetően rapid változásai okán egy azóta németországi emigráns-rendezővé váló úr⁶ néhány társával nyilvános vitadélután rendezett a budapesti belváros Arany János utcájában – a friss igazgatókból is felléptek vagy hárman. A dolog híre igen későn jutott el hozzám, s hiába jeleztem, hogy volna egy kész dolgozatom, mely igencsak a “Témába” váгна (talán éppen ezért) - nem volt mód előadására.

Döbbsen olvasom most újra a 2008-as szövegemet: Hiába telt el egy évtized: az ott vázolt/kifogásolt “irány” azóta még sokkal ijesztőbb általános valósággá változott körülöttünk. S hiába változott azóta számos konkrét helyzet: az akkor még “csak” 51 esztendő, Kecskemétről eltanácsolt színházrendező – szerénytelenségem tehát – jobbító indulatával máig esélytelenül szónokol a pusztában, s éppen most Szegeden, délen ismétlődik az egykori közép-alföldi történet.

Úgy döntöttem, hogy nem írom át az akkori textusomat, mert így, összes szelídítetlen, fésületlen indulatával és komoly szándékú vágyával: hitelesebb.

Előadom tehát, ahogy bármely Színházban is tenném, ha színész lennék, s ha valaha lett volna ilyen ambícióm, de: nem volt. - Az a lehetőség, hogy másvalakit adjak magam helyett: óvodás korom óta nem nagyon merült fel.

Menten valami könnyed, és természetesen utólag (egyébként Kolozsváron) betoldott bájdús idézettel kezdeném: jöjjön - “A szabin nők elrablása” című operett:

“Ott túl, a domb tetején, ahol a város tornya látszik, / Ahol sok úri színész a kőszínházban játszik, / Hol frakkban táncol a nép. És van pénz bőven elég.” - Ezt az idézetet például Sándor János ex-főrendező kollégámnak köszönhetem, aki nyolcvan fölött is a régi izgága lelkesedéssel tanít a szegedi tanárképző egyetemen⁷, s aki nélkül lehet, hogy jóval előbb abba kellett volna hagynom a mindenkori közönségünk és fenntartó hatalmasságaink jókedvű mulattatását és bosszantását.

A Világ Shakespeare óta nem nagyon változik: vidám színpad.

Tehát:

A 2009-ES SZÍNHÁZI FORRADALOM ÚTJA

Nemrég Katona József szülőházában Petőfi diáktársaságairól beszélhettem.

Bár ez apám témája, s békeidőben eszembe nem jutna belekontárkodni az irodalomtörténetbe, de kitört az utóvédharc a magyar Színházért.

Tehát beszélni kell, még akkor is, ha tudjuk – Katona József óta tudjuk – milyen korlátozott lehetősége van a Szónak e Honban, hol a „Játékszíni Mesterség” a tizenkilencedik század óta nagyon ritkán tud „lábra kapni”.

Nézzük hát a 2008/2009-es helyzetünk okait.

Személyes leszek, és szókimondó. Nem lehet személytelennek lenni, illetve lehetne, de személyekről van szó – minden rajtunk múlik.

Mikor 1984-ben színházrendezői diplomát kaptam Ádám Ottótól, (érdekes az orwelli évszám) – a Mester azzal bocsátott útra bennünket: „Tessék, uraim, adják el magukat.”

Mögöttünk negyed század, s bár eladni többeknek sikerült magukat – az értelmiségiek által meghatározott valódi Színház hadállásait megvédenünk NEM SIKERÜLT.

⁶ Schilling Árpád

⁷ Sándor János nem hagyta magát, s amikor ki akarták rádiózni a színházából, nekiállt színháztörténetet írni. Művei: 1995. Az elfeledett színigazgató. Szegedi Arcélek Szeged sorozat 4. kötete, Szeged, Somogyi Könyvtár, p. 261. ISBN 963-7581-87-1

- 1997. Igaz mesék a Szegedi Színházról. Szeged-könyvek 3. kötete, Szeged, Somogyi Könyvtár, p. 335. ISBN 963-7581-98-7
- 1998. Százados színházkrónika - Szegedi színházi és színészeti kataszter. Szeged, Ariadne Press, p. 358. ISBN 963-8588-71-3
- 2003. A szegedi színjátszás krónikája - A kőszínház és társulatainak története 1883-1944. Szeged, Bába Kiadó, p. 620. ISBN 963-9347-80-9
- Elektronikusán elérhető: [1]
- 2004. Mindhalálíg Színház - Vitéz Bánki Róbert rehabilitációja. Szeged, Bába Kiadó, p. 187. ISBN 963-951-173-0
- 2007. A szegedi színjátszás krónikája - Theszpisz szekerén 1800-1883. Szeged, Bába és Társai, p. 607. ISBN 978-963-9717-45-9
- Zengerajtól a kabaréig. A szegedi kabaré kalandos története, 1881-1931; Bába, Szeged, 2010 ISBN 978-963-9881-86-0
- *Thália örökös jegyese, Juhász Gyula*; Bába, Szeged, 2012

A RENDEZŐ-diplomások jelentős részét még az ötlet és a cél sem kísértette meg. Siralmas repertoárok évről-évre teszik egyre kilátástalanabbá, hogy a Színházat arra használjuk, amire meggyőződésem szerint való: Szószéknek és Katedrának, ahol a szomorú és vidám globál-görög alaphelyzethez szólhatunk hozzá, társasjátékban a Közönséggel, a Polisszal, mely katharzis, azaz a megtisztulás útján kívánna különb lenni – mint apja volt.

Mi történik körülöttünk?

Fogpasztareklám marketing-orcák veszik át a színházak irányítását, s tüntetik el az újabb ifjú közönségekből végleg az igényt:

Lázadjunk fel színházastul (vagy legalább ott) a mindenkori Világ ostobasága, közönye és igazságtalansága ellen.

Kezdjük a történetet. A magyar színháztörténet amúgy is csak „sztorik” azaz egykoron „anekdoták” sora⁸, az egyre ritkábban kedélyes – színházi büfékből.

A balatonboglári strandon, ahol Mártha István zenész-barátaival sakkoztunk, az akkor még ifjú Ács János „Leonce és Léna” nyári rendezése kapcsán, körbejárt egy friss könyvecske. Színesz írta: Körmendi János.

Címe: Levelek az urológiáról.

Betűhíven idézem, bár eredetileg nem volt kedvem:

„... Azonkívül legyen a zsebében egy csomag W.C.-papír melyet drámai pillanatban kiránthat a zsebéből, egyszer-egyszer üljön a szék mellé, s ha kandalló is van a díszletben, azon keresztül távozzék a színről. Ilyen elmélyült munka nem maradhat siker nélkül...”⁹

Akkor még teljesen felháborította az ifjú, frissen végzős naívát ez a megközelítés, aki Major Tamás osztályában Molière Toinette-jeként diplomázhatott.

Azóta a „körmendiszínesz”-megközelítés utolérte ugyanennek a vizsgaelőadásnak a Képzelt betegét is, aki mára, lám, ugyanabból az istállóból valódi betegként vezethet egy „Nesztek Hacacaré, Ugyi Mulaccságos?!” típusú fővárosi színházat az Operaház tövében. Valaha az akkor már lefelé hanyatló Egyetemi Színpad élén ugyanő még a lázadás divatjának élén próbált bukdácsolni.¹⁰

– Miért baj, ha az amúgy is minden közéleti és történelmi módon agyongyötört Közönség a színházban „kikapcsolódni” s alapvetően „mulatni” akar?

– Mit akarnak ezek az elavult/modern kultúr-terroristák, akik mindenáron valami gondolatot akarnak ráerőltetni a gondolkodás ötletétől is irtózó Választóközönségre?

– Miért nem mennek alanyi költőnek?

– Olvasgassák egymást párszáz példányban!

– Mi az, hogy fekete zongora?

A KÖZÖNSÉG MULATNI AKAR! – Ismerős, ezerszer hallott érvek.

S nekünk érvelnünk, küzdenünk, s a bukott forradalmaink után is bízva bízunk kellene.

Még a középiskolai tankönyveink szintjén sem tudjuk megvédeni magunkat. Miközben az „igényre” hivatkozva senkinek nem juthat egyelőre eszébe gombolyagos cicuskákat, továbbá megnyugtatóan zöldbehajló akvarell-tájakat vetíteni a gimnáziumi és egyetemi művészettörténet-órákon Cézanne, Picasso, Mondrian és Moholy-Nagy helyett – még öt-hat perc, és ide is eljuthatunk – ha hagyjuk.

Spiró Györggyel ültem egy lengyel-témájú interjú ürügyén a kamerák előtt – nagyon pontosan fogalmazott:

„A fő különbség a lengyel és a magyar közönség között, hogy míg az előbbi várja és elvárja a feszültséget a Színházban, addig az utóbbi irtózik mindenféle feszültségtől.”

Így van. Csakhogy a feszültség nélküli színház nem Színház, hanem cukrászati szórakoztató intézmény.

És ezt mi legalább negyven éve tudjuk, tudtuk.

Miért akarjuk most elfelejteni?

⁸ Alapmű például: Csathó Kálmán: Ilyennek láttam őket - Régi nemzeti színházi arcképalbum. Szerk. Hubay Miklós, Magvető Kiadó, Budapest, 1957.

⁹ Körmendi János: Levelek az urológiáról – Magvető Kiadó, Bp. 1982. – p. 8. – Még vidámabb a rendezők besorolása a 31-ről a 32-re térő lapon: “A régi nemes hivatások, úgymint: katonatiszt, pap, állami tisztviselő...stb. ... A meggazdagodási lehetőséggel ma már nem kecseskedelmi pálya is sok magvába holt viszonteladót ömleszt a színház még ma is vonzóan látszó területére.”

¹⁰ Puskás Tamás, - “Centrál Színház” korábban: “Vidám Színpad”.

Miért hagyjuk, hogy szebbarcú, vagy éppen ravaszdibban orcátlan színészportrék vegyék át magyar színházaink irányítását? Akiknek érthetően egyetlen szempontjuk van: minél sikeresebb tapsokat aratni az imádott közönségüktől.

Aki ezt a színészi vágyat a Színészek szemére veti, az semmit nem ért a színházból.

Viszont ugyanezért:

NEM SZÍNÉSZEKNEK kellene irányítani a színházakat.

„A rendezőnek, ha van esze, akkor nem ismerik fel az utcán” – mondta Ádám Ottó. Igaza van.

Az a fajta rendezés, mely a magát nagynak mondó „'68-as generáció” lázadásával hullámzott be hozzánk is – az a Színház, melyet hazánkban korábban a Gordon Craig-gel levelező Hevesi Sándor és a Max Reinhardt-tal dolgozó dr. Németh Antal jelentette – kezd mára tökéletesen kimúlni az államilag finanszírozott színházi középületeinkből, átadva helyét a boldog, idiotisztikus semmit-mondásnak.

Kiebrudaltra sértett színészek – kiknek ambíciója jóval több volt a pusztán színpadi sikernél – szép ügyesen lelökdösték a nagyképű, önhitt és magukat értelmiséginek képzelő – ám mégiscsak valamiféle akarással megvert rendezőket a döntéshelyzettel bíró igazgatói székecskékből.

Így jöhetett Szilágyi Tibor Valló Péter helyett Sopronba, így jöhetett Balázs Péter Szikora János helyett Szolnokra, Cseke úr helyettem Kecskemétre, és ... (azóta még igen sokan, akik között többeknek semmiféle végzettsége nem volt) a színházi egyetemi/főiskolai képzés felől, ahogy Jordán Tamásnak, a Nemzeti Színház igazgatójának sem volt – hoppá.

És itt is vagyunk a legérzékenyebb területen – hölgyeim és uraim.

Az, hogy a Vígszínház két egykor-fiatal színésze ilyen szédületes rendezői és színházcsinálói karriert futhatott be, az például az előző, huszonöt éven át regnáló Marton László műve, aki csak egyre vigyázott, de arra nagyon:

A saját székét tökéletesen megvédte, az esetleges másik képeséges rendezőknek valójában esélyt sem adva arra, hogy konkurrensivé válhassanak az igazgatásban, azaz a legfontosabb döntések meghozatalában:

MIT játsszunk, hogyan és KIKKEL.

Ez ugyanis a fő kérdés.

A „derék alkalmazkodó mulattatók” párt- vallás- és ízlés-függetlenül, íme, föllélegezhetnek.

Szolnokra és Kecskemétre – hiába van átpingálva „politikailag” (e fogalomra még visszatérünk) – valójában ugyanaz az ócska körüti ízlés exportálódott: a Körútról kisértődött közepes kaliberű színművészek (sic) jóvoltából, melyet ott is mindenkoron a: „Semmi baj, Emberek, Éljen az Operett, a Bulvár és a Gondtalanság” fémjelzett.

Éppen úgy, ahogy 1957-1989-ig, országszerte, ámen.

Még emlékszem Marton Lacira a főiskolán '81-ből, mikor Németországból hazatérően elsörnyedve számolt be tapasztalatairól: „A német rendező-kollégáknak sikerült teljesen elúzni a közönséget a színházakból! – Ahh!”

Ám Marton László okos volt és ravasz, ahogy Iglódi István szintén, az ex-Nemzeti élén, avagy Bálint András évtizedeken át a Radnóti Színpad/ház élén.

Még Gothárt és Zsótért is beengedték, sőt Marton László még Tompa Gábort is: Kolozsvárról. – Igaz, azonnal át is rendezte őt is, ahogy mindenkit megpróbált.

Korognai Károly, a szegedi kihelyezett vígtagozat igazgatója már a Szent-István-körüti elvek Tisza-parti honosítójaként regnált öt évig.

Elvben, úgy is, mint elszánt vő, a „másik” politikai oldal támogatásával, hogy aztán visszaadja a helyét az „egyik” oldal által ellendelegette Székelyi színész úrnak: – a szintén körüti, csak éppen pár megállóval odábról összeszedett ízlésével.

Mitől más e színházvezetők alaphabitususa, mint például Zsámbéki vagy Székely Gábor rendezőké? Vagy pláne Stein-Castorf-Grzegorzewski- (ó, órákon át lehetne sorolni) „irányához” képest??

Attól egészen más, hogy ezen újmagyar színházvezetők Színészként tudják, érzik: nekik a lázadásnál, az Európai-szintű zavarkeltésnél fontosabb kell, hogy legyen: a Siker, nem úgy, mint a kopott-kabátú garabonciás-rendezőknél.

Pedig a hetvenes-nyolcvanas évek kiváló képzőművész-akcionistájának: Erdély Miklósnak ebben igaza volt: „A Művészet célja: a zavarkeltés.”

Ha tetszik: az „izgatás”.

A teljes valamirevaló magyar Költészet erről szólt, ezt tanítjuk a Gimnáziumokban, de a Színházakban a többség nem szeretné látni se Ady, se József Attila, se Petőfi lázadó szellemét, de még Csokonai, Babits és Weöres Sándor sem eléggé szórakoztató a siker-bulvárízlésnek.

A lázadás alapvetően nem sikeres ebben a bukott forradalmaiból újra meg újra érettségiző országban, ahol a 90 éves országhatárvonalakat sikerült tökéletesen beégetni a többségi közönséges agyakba, s ahol nem akarja a többség tudomásul venni, hogy a vonalakon túl éppen olyan – csak talán kevésbé, illetve másképp megalkuvó – nyelv- és íly módon: honfitársaink élnek.

Akiket az utóbbi két évtizedben groteszk módon éppen a hazai nyafogó neó-nyámnyogó esztéta-modernség is próbál ócskán-olcsó önmagához idomítani. Egyre nagyobb, látható sikerrel.

A környező országok hivatalos kultúra-rombolói mellé, az utolsó védekezők hátába nyitottak tehát egy „magyarországi” frontot is, együtt a televíziókkal – bravó.

S közben mindezen szempontokat durván keresztezi a földolgozatlan 25 éves múltunk.

A tény, hogy még 1984-ben, a pályakezdésemkor, sem volt senkinek esélye bármiféle döntéshelyzetbe jutni a Moszkva-hű állampárt rendet akaró jóváhagyása nélkül.

- Írtam volt Szegeden és Pesten, 2008/2009. fordulóján, egyúttal nagyszerű megoldási javaslatot is mellékelve a mindenkori színházfenntartóknak, amire természetesen nem tartottak igényt, s mert nem tartozik szorosan a megnevezett tárgyunkhoz: ezúttal nem részletezem.

A színházi pálya tele van “véletlenekkel”. Ezekről szólnék még pár szót.

Ha a Vígszínház igazgatója nem rettegett volna attól, hogy rendeződiplomás rendezőket engedjen/állítson maga mellé, akkor soha nem jut el a rendezésig se a mai igazgató: Eszenyi Enikő, se az ugyanabból az istállóból kiröppenő Alföldi Róbert. De például a mindenképp vígszínház háttérű Valló Péter és Szikora János Marton igazgatóhoz már nem került vissza, pedig a 80-as évek elején, Horvai István idejében még Horvain kívül éppen a Kapás Dezső-Marton László-Valló Péter kvartett volt a rendezői”gárda”.

Ugyanekkor tájt a Hevesi Sándorról elnevezett téren álló Nemezeti Színház igazgatójaként Vámos László összehívta a színháza további rendezőit: Kerényi Imrét, Csiszár Imrét, Sík Ferencet és Ruszt Józsefet, mondván: Ha én innen nyugdíjba vonulok, akkor nem Te leszel az igazgató, és nem is Te - mutatott rá egyenként a négy igen elszánt riválisra, hanem ő: Mrsán János, aki diplomás ifjú titánként érkezett oda akkor. – Egy év múlva nem volt a színház tagja.

Viszont később Sík főrendező lett, egy kritikus úr igazgatása mellett, akivel Csiszárt tették átmenetileg parkoló pályára. – E tény persze folyamatosan össz-szakmai tűz alatt tartotta az akkori Nemzeti Színházat, ahol hat évet magam is rendezhettem, állandó többfrontos harcban. De az akkor még ott velünk játszó Sinkovits Imrének, Agárdy Gábornak, Kállai Ferencnek, vagy Szakácsi Sándornak eszébe nem jutott volna a furcsa igazgató helyébe ülni. Kozák András ugyan megtette később Székesfehérváron: de részéről ez épp olyan előremenekülés volt, mint korábban Balázsovits Lajos, vagy Bálint András elszánásai.

A kiragadott példák egész hosszú sorával lehetne bizonyítani: a rendezők kasztja teljesen képtelen volt megvédeni magát. Képtelenek voltunk megtartani a diplomáink értékét, hatóerejét, jelentőségét.

Igaz, ez Európa nyugati felén már akkor is javában így volt, miközben például romániai testvéreink igen erős összetartásban, vitathatatlanul “rendezőcentrikusok” továbbra is, napjainkig.

Mikor 1988 nyarán a londoni Mall-on az ICA (Institute of Contemporary Art) bájos igazgatónőjét az angliai színházi lehetőségekről faggattam, büszkén lóbáltam négy éves itthoni “profi” előadásaim listáját, köztük a Hamletet. A hölgy mosolyogva mondta, hogy önáluk ez nem így megy – a rendezők valahogy egyszer csak “lesznek”. – Abbéli reményemet kifejezván, hogy a sebészorvosokkal remélhetőleg nem ez a helyzet Angliában – távoztam. Ha az elmúlt évtizedeimből néhány évet a jogászat tanulmányozásának szenteltem volna, majd mindenféle vizsgák és egyéb hercehurcák nélkül ügyvédi irodát nyitok egy zöldséges bolt helyén, akkor belátható időn belül börtönbe csuknak, zugírászatért. – A közpénzekből zugrendező hölgyek és urak viszont vígan és büszkén rohangálnak föl-alá a nézőterek szeme láttára.

Charles Bukowski: Shakespeare ilyet nem csinált¹¹ című művében ugyanakkor pontos leírását adja a művészek utóéletének általában. Valami hátrahagyott bűzről elmélkedik, melyet csak az utókor szagolgat, de a művészt a legkisebb mértékben sem érdekli, neki elég a tudat, hogy: megtette, amit akart. – Talán sehol nem annyira nyilvánvaló ez a kezdettől, mint a Színházban, hiába írom Bulgakov nyomában¹² mindenkor nagy kezdőbetűvel.

Ha saját magamról kellene zsírszobrot kiöntenem Joseph Beuys barátunk modorában, úgy szép alcíme lehetne: “Az embergyűlölőtől az Új mizantrópiáig¹³”. Ez a két előadás keretezi jelen pillanatunkig a rendezéseim sorát a Vas utcai Ódry Színpad és a marosvásárhelyi Nemzeti között¹⁴.

Ha ezzel most abbahagynám, akkor is megvolt a 35 év. Soha egy percig nem bántam meg, hogy a Tudomány helyett ezt választottam.

Irodalomjegyzék

Kovács Bálint: A rendezők jobban utálják egymást, mint a primadonnák - Zsámbéki Gábor.

<http://www.kultura.hu/rendezok-jobban-utaljak>. Utolsó elérés: 2018. október 23.

Robert Brustein: The Theatre of the Revolt - Boston, 1962. - A lázadás színháza, Európa Könyvkiadó, Bp. 1982.

Fordította: Földényi F. László

Ne a tükröt átkozd. In: Új Szó, 2004. január 16 <https://ujso.com/kultura/ne-a-tukrod-atkozod>. utolsó elérés: 2018. október 25.

Kellér Andor: A bal négyes páholy , Magvető Zsebkönyvtár, Budapest, 1960.

Csathó Kálmán: Ilyennek láttam őket - Régi nemzeti színházi arcképalbum. Szerk. Hubay Miklós, Magvető Kiadó, Budapest, 1957.

Charles Bukowski: Shakespeare ilyet nem csinált - Fotózta: Michael Montfort Eredeti cím: Shakespeare Never Did This Eredeti megjelenés éve: 1979.

Mihail Bulgakov: Színházi regény - egy megboldogult feljegyzései *valamint* Molière úr élete Fordította: Karig Sára és Szöllősy Klára, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2008.

Molière-Bodolay. Az új embergyűlölő - in: Színház, 2008. április, drámamelléklet

¹¹ Charles Bukowski: Shakespeare ilyet nem csinált - Fotózta: Michael Montfort Eredeti cím: Shakespeare Never Did This Eredeti megjelenés éve: 1979.

¹² Mihail Bulgakov: Színházi regény - egy megboldogult feljegyzései *valamint* Molière úr élete Fordította: Karig Sára és Szöllősy Klára, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2008. - sokadik kiadás

¹³ A darab teljes szövege megjelent a Színház nevű szaklap mellékleteként, Molière-Bodolay. Az új embergyűlölő - in: Színház, 2008. április, drámamelléklet

¹⁴ Bemutató a Marosvásárhelyi Nemzeti Színházban: 2018. május 11.